

Porážka českých stavů v bitvě na Bílé hoře v roce 1620 byla pro český národ osudná. Vítězní Habsburkové nechali popravit hlavní účastníky odboje, zbavili vzpurnou šlechtu a měšťany majetku; mnohé vypověděli ze země. Obnovené zřízení zemské (1627 pro Čechy, 1628 pro Moravu), zákon *Ferdinanda II.* (1578–1637), potvrdilo dědičné právo Habsburků na český trůn. Povoleno bylo jediné náboženství, a to katolické. Podstatná část české protestantské inteligence proto odešla do exilu, poddaní byli nuceni přijmout katolickou víru. Vestfálský mír (1648) zklamal naděje českých emigrantů, kteří doufali v návrat do své vlasti. Habsburkové obhájili a potvrdili držení Čech, Moravy a Slezska, a tím byly vytvořeny předpoklady pro vznik absolutistické monarchie. Nastoupila tak násilná rekatolizace a germanizace, doprovázená utuzováním nevolnictví. Nositeli kultury a vzdělanosti se stali jezuité (Tovaryšstvo Ježíšovo), církevní řád zaměřený na výchovu mládeže a badatelskou činnost. Kromě kazatelské a školské služby se uplatnili jako misionáři; byla jim svěřena také cenzura knih.

7.1 SPECIFIKA ČESKÉHO BAROKNÍHO UMĚNÍ

7.2 LITERATURA

7.2.1 DOMÁCÍ LITERATURA – NAUKOVÉ

TEXTY, DUCHOVNÍ LYRIKA

7.2.2 TVORBA POLOLIDOVÁ

7.2.3 TVORBA LIDOVÁ – SLOVESNÝ FOLKLOR

7.2.4 EXULANTSKÁ LITERATURA

7.2.4.1 J. A. KOMENSKÝ

7.1 SPECIFIKA ČESKÉHO BAROKNÍHO UMĚNÍ

Baroko u nás bylo spojeno s protireformací, proto se projevilo především ve stavbách kostelů, v obrazech a sochách svatých. Zapsalo se i do evropských dějin umění, mnohé umělecké památky z tohoto období jsou cennými evropskými skvosty.

Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře

Největší církevní stavbou, která vznikla v pobělohorské Praze, je Klementinum – areál jezuitské koleje a s ní spojených kostelů. Architektem stavby byl od r. 1653 *Carlo Lurago* (1615–1684). Mezi nejvýznamnější evropské architektky se zařadil český stavitel italského původu *Giovanni Santini* (1677–1723), představitel tzv. barokní gotiky. K jeho dílům patří poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou. *Kryštof Dienzenhofer* (1655–1722) a jeho syn *Kilián Ignác Dienzenhofer* (1689–1751) byli tvůrci vrcholného českého baroka a projektovali řadu staveb v Praze (např. chrám sv. Mikuláše na Malé Straně).

Sloup Nejsvětější Trojice v Olomouci

Také náměstí měnila v této době svůj vzhled – vznikaly zde morové (mariánské) a tzv. trojiční sloupky (nejznámější je sloup Nejsvětější Trojice v Olomouci) a sochy sv. Jana Nepomuckého.

Typický ráz získala i česká vesnice v proudu zvaném lidové baroko (kostely, kapličky, selská stavení, hospodářské dvory), zejména pak v jižních Čechách (např. obec Holašovice).

Česká republika je od roku 1990 členem UNESCO. Jedním z mezinárodních projektů této organizace je vytvoření seznamu světového kulturního a přírodního dědictví. Mezi památky UNESCO bylo zařazeno i několik našich barokních klenotů: poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře, sloup Nejsvětější Trojice v Olomouci, jihočeská vesnice Holašovice se zachovalým selským barokem a zámek v Kroměříži s areálem zámeckých zahrad.

Vesnická rezervace Holašovice

Mezi nejvýznamnější sochaře tohoto období patřili *Ferdinand Maximilián Brokoff* (1688–1731), autor některých soch na Karlově mostě, a *Matyáš Bernard Braun* (1684–1738), známý svými alegoriemi neřestí a ctností na zámku Kuks a sousoším Sv. Luitgarda před Kristem na Karlově mostě.

České barokní malířství proslavili *Karel Škréta* (1610–1674), *Petr Jan Brandl* (1668–1735) a portrétista *Jan Kupecký* (1667–1740).

K nejznámějším hudebním skladatelům patří *Adam Michna z Otradovic* (1600–1676), *Šimon Brixl* (1693–1735), první významný autor melodramů, a *Josef Mysliveček* (1737–1781).

M. B. Braun:
Sv. Luitgarda

J. Kupecký:
Mladý muž s houslemi

7.2 LITERATURA

Barokní literatura v českých zemích byla poznamenána důsledky stavovského povstání a třicetileté války. Do emigrace odešla podstatná část učenců, což ovlivnilo literární život u nás. Latinsky psaná díla převýšila českou tvorbu, z níž brzy zmizely odborné spisy a náročnější práce vůbec. Po čase díla v českém jazyce zastupovaly jen lidové knížky a texty sloužící náboženské propagandě.

České baroko se úzce pojilo s protireformací, proto mělo převážně povahu náboženskou. Hrdinou literárního díla byl obvykle světec, podobně jako ve středověku. V člověku sílil pocit marnosti, množily se úvahy o posmrtném životě, umění si líbovalo v křiklavých kontrastech. V době pobělohorské došlo k prvnímu rozdělení české literatury na dvě větve – domácí a exulantskou (neboli emigrantskou).

7.2.1 DOMÁCÍ LITERATURA – NAUKOVÉ TEXTY, DUCHOVNÍ LYRIKA

Ústřední postavení si udržela nauková literatura, která tuto pozici získala na základě specificky českého pojetí humanismu a renesance. Byla psána většinou latinsky, jejími autory byli jezuité a soustředovala se především na oblast historiografie a filologie.

Bohuslav Balbin (1621–1688) – jezuitský kazatel a učitel, básník, dramatik, největší český barokní historik. Svým latinským pojednáním **OBRANA JAZYKA SLOVANSKÉHO, ZVLÁŠTĚ ČESKÉHO** (1672–1673) zahájil řadu tzv. obran, stavějících se proti vytlačování češtiny ze společenského života a zdůrazňujících nepomíjející kvality češtiny. Kniha však vyšla až v době tzv. národního obrození (1775). **Balbinovo** historiografické dílo čítá na třicet knih, je koncipováno jako oslava národní minulosti.

B. Balbin

- **VÝTAH Z DĚJIN ČESKÝCH**

- **ROZMANITOSTI Z HISTORIE KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO**

Tomáš Pešina z Čechorodu (1629–1680) – jezuitský kněz, **Balbinův** přítel a pokračovatel jeho díla.

- **PŘEDCHŮDCE MORAVOPISU** (1663) – dějiny Moravy

Jan František Beckovský (1658–1725)

- **POSELKYNĚ STARÝCH PŘÍBĚHŮ ČESKÝCH** (1700) – rozšíření **Hájkovy**⁵ **KRONIKY ČESKÉ** do roku 1526

Umělecky nejvýraznější částí domácí literatury je duchovní lyrika, sblížující hudbu a poezii, a umocňující tak expresivitu dojmu

Václav Jan Rosa (1620–1689) – jazykovědec, básník, purista. Dlouhá léta pracoval na velkém česko-latinsko-německém slovníku, který však zůstal jen v rukopise. Většinu materiálu převzal do svého **SLOVNÍKU ČESKO-NĚMECKÉHO J. Jungmann**¹⁰.

- **ČECHOŘEČNOST** (1672; *Grammatica linguae Bohemicae*) – latinská mluvnice češtiny

Puristé (brusiči) usilovali o to, aby byl český jazyk zbaven cizích slov, aby cizí slova nebyla vůbec přejímána, ale aby byly vždy vytvářeny české ekvivalenty (z lat. *puritas* – čistota).

Bedřich Bridel (1619–1680) – jezuitský misionář, překladatel, profesor rétoriky a poetiky, psal básně i prózu.

- **CO BŮH? ČLOVĚK?** (1658) – rozsáhlá mystická skladba, v níž se autor zamýšlí nad tajemstvím boží existence a pomíjivostí lidského života

Felix Kadlinský (1613–1675) – jezuitský profesor, básník.

- **ZDOROSLAVÍČEK V KRATOCHVILNĚM HÁJIČKU POSTAVENÝ** (1665) – sbírka duchovní poezie – přebásnění písní německého jezuitu **Friedricha von Spee**

A. Michna
z Otradovic

Adam Michna z Otradovic (1600–1676) – básník, skladatel, varhaník a učitel hudby.

- **ČESKÁ MARIÁNSKÁ MUZIKA, RADOSTNÁ I ŽALOSTNÁ** (tisk 1647) – tento kancionál obsahuje známé české ukolébavky (**HAJEJ, MŮJ ANDÍLKU**), milostné písně (**POD NAŠIMA OKNY**) a koledy (**VANOČNÍ NOC – CHTIC, ABY SPAL**)

- **LOUTNA ČESKÁ** (tisk 1653)

- **SVATOROČNÍ MUZIKA** (tisk 1661) – kancionál – písně o světcích

B. Bridel:
Co Bůh? Člověk? (úryvek)

Co Bůh? Člověk?

Kdokolivěk?

Co já? Co ty?

Bože svatý?

Já hřích, pých, lest:

tys sláva, čest.

Já hnís, vřed, puch:

tys čistý duch.

A. Michna z Otradovic:
Česká mariánská muzika
(úryvek z koledy **CHTIC, ABY SPAL**)

*Chtic, aby spal, tak zpívala
synáčkovi*

*matka, jež ponocovala,
miláčkovi:*

„Nynej, rozkošně děťátko,

Synu boží;

nynej, nynej, nemluvěátko,

světa zboží.“

7.2.2 TVORBA POLOLIDOVÁ

Tvorba pololidová byla dalším významným druhem barokního slovesného umění. Tvořila přechod mezi literaturou oficiální a ústní lidovou slovesností. Vznikala v prostředí blízkém lidu, často byl znám i autor konkrétního díla.

Pololidovou tvorbu zastupovaly v hojné míře kramářské (neboli jarmareční) písně. Měly funkci informativní i zábavnou, věnovaly se aktuálním společenským událostem, katastrofám i senzacím. Zpívali je o jarmarečních potulní kramáři za doprovodu flašinetu a ukazovali současně motivy písně na obrázcích.

Písmácké paměti – např. **Františka Jana Vaváka** (1741–1816) – byly psány česky, zachycovaly formou osobních zápisků zprávy, záznamy veršovaných skladeb, lidové písně, ale i praktické rady pro všední život.

Knížky lidového čtení přinášely především zábavu formou převyprávění tradičního dobrodružného příběhu, pověsti nebo legendy. Tiskaři znovu sahalí k osvědčeným látkám středověku, jako např. k povídkě **O ŠTILFRIDOVĚ A BRUNCVÍKOVĚ**, nově získávaly na oblibě renesanční povídky a novely, např. **O FAUSTOVĚ**, **O FORTUNÁTOVĚ**. Oblíbené byly příběhy **O ALEXANDROVĚ**, **O FINETĚ** (tj. o Popelce), **O ENŠPIGLOVĚ**, **MELUZINA** aj.

Interludia (neboli mezihry) byly krátké frašky z lidového prostředí, vkládané původně do delších, převážně náboženských her, později provozované samostatně. Měly jednoduchou zápletku, častými postavami byl nevzdělaný venkovan či neschopný lékař, tématy bývaly např. ženitba nebo opilství. Interludia byla většinou hrána o venkovských světcích (např. o masopustu) učitelů a žáků. Zachycovala také těžké postavení rolníků. Interludia nebyla tak oblíbená a rozšířená jako knížky lidového čtení.

7.2.3 TVORBA LIDOVÁ – SLOVESNÝ FOLKLOR

Typickým znakem lidové tvorby byla anonymita a šíření ústním podáním. Stala se inspiračním zdrojem pro krásnou literaturu, a to zvláště v době národního obrození.

Doba pobělohorská znamenala svým způsobem vrchol ve vývoji lidové tvorby. V době úpadku umělé literatury se lidová tvorba stala hlavní představitelkou slovesné kultury celého národa. Vznikala na venkově, formovala svůj tvar delší dobu. Byla žánrově, výrazově i tematicky bohatší než tvorba pololidová. Popisovala každodenní radosti i starosti venkovského člověka, vyjadřovala jeho vztah k životu, lásce a smrti, k přírodě, k práci, k rodině a společnosti i vzdor vůči vrchnosti. Hlavními útvary lidové slovesnosti v tomto období byly pohádky, pověsti, písně, proroctví a lidové drama.

Pohádky vyjadřovaly touhu po spravedlnosti – vítězí v nich proto vždy právo a dobro nad krivdou a nespravedlností, prostý člověk nad zlým vládcem. Typickým českým pohádkovým hrdinou je Honza, chytrý a čestný venkovský chlapec, jehož jedinou možností obrany ve světě pánů je podoba mazaného prostřáčka.

Pověsti obsahují ve svém jádře skutečný historický fakt proměněný fantazií vypravěče. V této době byly stále v lidovém povědomí uloženy starší národní pověsti (např. O PRAOTCI ČECHOVI, POVĚST BLANICKÁ), hrdinské (např. O ŽÍŽKOVĚ), místní (vázaly se k založení hradu apod.) i legendární pověsti (inspirované umělo oficiální literaturou, spojené s poutními mistry, kláštery, zázraky).

Písně byly nejhojnějším a nejživějším útvarem ústní lidové slovesnosti. Převládaly zpravidla písně lyrické nebo lyrickoepické, s pravidelnou slukou, rytmem i rýmem a opakujícím se refrémem. Tématy bývaly nejčastěji láska, smrt, vojna, vztahy rodičů a dětí, robota, sociální útlak – ten zobrazují tzv. selské otčenáše.

Proroctví souvisela s pověstmi (např. LIBUŠINO PROROCTVÍ, PROROCTVÍ SLEPÉHO MLADENCE), vyjadřovala naděje v lepší budoucnost.

Lidové drama se zpěvy navazovalo na náboženské hry, zvláště velikonoční a vánoční. Ztvárňovalo události, týkající se života na venkově. Od pol. 17. stol. se objevilo i divadlo loutkové.

Pohádka, dříve též báchorka, patří jako žánr lidové tvorby k nejstarším literárním útvarům a dnes je jedním z předních žánrů literatury pro děti a mládež. Původně však dětem pohádky určeny nebyly (což vysvětluje přítomnost drastických a krutých scén v některých z nich), lidé se jimi bavili např. po večerech při draní perí, a protože děti byly také přítomny, poslouchaly a oblibily si je.

7.2.4 EXULANTSKÁ LITERATURA

Uprchlíci z českých zemí se uchýlovali do Polska, Německa a částečně na Slovensko. Spojovala je nekatolická víra a obhajoba předbělohorských poměrů.

Pavel Stránský ze Zap (1583–1657) – právník a politik, od roku 1627 žil v exilu v Německu.

- O STÁTĚ ČESKÉM (1634) – latinský spis, ve kterém autor obhajuje předbělohorské Čechy

Pavel Skála ze Zhoře (1583–1640) – právník, historik, člen královské kanceláře *Friedricha Falckého* v roce 1618, usadil se v Toruni.

- HISTORIE CÍRKEVNÍ – rozsáhlé historické dílo z dějin církve

Jiří Trnavský (1592–1637), lat. Tranoscus, luteránský kazatel a učitel z Těšína, básník, emigroval na Slovensko.

- CITHARA SANCTORUM (Písně duchovní staré i nové) – velký zpěvník českých církevních písní, vydaný poprvé v roce 1636 v Levoči (celkem byl vydán 150krát)

7.2.4.1 J. A. KOMENSKÝ

Jan Amos Komenský (1592–1670), lat. Comenius, „učitel národů“ a zakladatel moderní pedagogiky, se ve světě proslavil jako autor jazykových učebnic, teoretických spisů o výchově a reformátor školství. Vynikl jako pedagog, teolog, politik, publicista, prozaik i básník. Byl nejznámější osobností české emigrace tohoto období. Žil na rozhraní několika epoch. Doznívala jím na jedné straně tradice humanistická, ale na druhé straně byl rovněž velkým spisovatelem barokním. Patřil k nejvýznamnějším osobnostem naší kultury i k předním myslitelům Evropy 17. stol.

Narodil se v Nivnici na Moravě v českobratrské rodině. Ve dvanácti letech úplně osiřel. Dětství prožil v Uherském Brodě, vzdělával se na bratrských školách ve Strážnici a Přerově. Jednota bratrská jej poslala v roce 1611 spolu s několika dalšími nadanými mladíky na vysokou školu do německého Herbornu. Poslední rok studia pak strávil na univerzitě v Heidelbergu. Po návratu (1614) učil v Přerově, později ve Fulneku, kde působil také jako bratrský kněz.

Na studiích poznal neutěšený stav české vědy a usiloval o vytvoření programu jejího rozvoje. Z této snahy jej vytrhla bělohorská pohroma a obrátila jeho úsilí jiným směrem, ke snahám o reformu výchovy a vyučování.

Roku 1621 narychlo uprchl z Fulneku před španělskými vojáky, ztratil ale přitom část svých rukopisů. Za moru zemřela jeho žena i děti. Komenský se pak skrýval u různých českobratrských přátel ve východních Čechách, naposledy v Bílé Třemešné v Podkrkonoší.

J. A. Komenský

Vlast opustil v roce 1628 po vydání Obnoveného zřízení zemského. Usadil se v polském Lešně, kde organizoval emigraci příslušníků Jednoty bratrské. Zde také vyučoval na vyšším gymnáziu a v roce 1638 se stal jeho rektorem. Byl posledním biskupem Jednoty bratrské. Jeho pobyt v Lešně přerušilo pozvání do Anglie. Tam zahájil v letech 1641–1642 přípravu všeobecného systému. Změněná politická situace jej však přiměla k návratu do Lešna. V následujících letech žil ve švédském Elblagu (1642–1648) a uherském Blatném Potoku (1651–1654). Do Švédska i Uher byl pozván, aby vytvořil nové učebnice a reformoval školství.

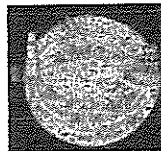
Po opětovném návratu do Lešna mu zemřela druhá žena. Zde také při požáru (1656) za švédsko-polské války ztratil velkou část majetku a většinu rukopisů, mezi nimi i nenahraditelný slovník **POKLAD ČESKÉHO JAZYKA** (*Linguae Bohemicae thesaurus*, zkráceně pouze *thesaurus*). Polsko se stalo plně katolickou zemí, proto Komenský využil pozvání bohatého holandského kupce a v roce 1656 odjel do Amsterdamu. Tehdy byl již natolik známou osobností evropské vědy, že jej představitelé Amsterdamu důstojně uvítali a nabídli mu velkorysou podporu. Magistrát mu udělil čestnou profesuru na vyšším gymnáziu, zvaném *Atheneum*, jež se stalo základem pozdější univerzity. Současně uvolnil peníze na vydání již připravených didaktických spisů, které vyšly pod názvem **OPERA DIDACTICA OMNIA** (Všecké didaktické spisy). V Holandsku bylo završeno Komenského dílo i některé velké projekty předcházejícího období. Zde také zemřel. Je pochován v Naardenu.

Před odchodem z vlasti převažovaly spisy náboženské a filozofické, v nichž se Komenský snažil nalézt cestu z krize člověka a soudobé společnosti.

- **LISTOVÉ DO NEBE** (1619) – spisek, v němž se Komenský zamýšlí nad situací chudých, kritizuje současné problémy, ale řeší je smírně. Obsah tvoří pět fiktivních dopisů. První je list chudých Kristovi. V následujících dvou Kristus utěšuje chudé a napomíná bohaté. V posledních dvou listech se bohati brání a nakonec Kristus nabádá jak chudé, tak bohaté, aby žili podle božích zákonů
- **O POEZII ČESKÉ** (1620) – pojednání o zásadách časoměrné prozodie, jímž se snaží o obrodu českého básnictví
- **TRUHLIVÝ** (1623) – alegorický spis, v němž se autor snaží hledat východisko ze zmatků a nejistot doby, zamýšlí se nad rozporem rozumu a náboženského citu

• **MAPA MORAVY** – toto dílo je dokladem Komenského všestrannosti – toho, že se zabýval např. také vlastivědou; vyšla tiskem v Amsterdamu v roce 1627 a až do počátku 18. stol. poskytovala nejspolehlivější kartografické údaje o této části českého státu

- **LABYRINT SVĚTA A RÁJ SRDCE** (1623) – rozsáhlá alegorická skladba zobrazující autorovu pouť světem vykresleným jako město. Kniha je vrcholným autorovým dílem tohoto období, ale i nejdůležitějším dílem barokem a nejvýznamnějším v české umělecké próze 17. stol. V první části podrobil Komenský celou tehdejší společnost ostré kritice. Podal obraz doby, v níž svět se zdá být bezvýhodným labyrintem, skutečnost se kriví do groteskních tvarů. V druhé části nachází poutník v zoufalství nad stavem lidstva záchranu v návratu do vlastního srdce, tj. k samotě a k náboženskému rozjímání, k čemuž jej vyzval Bůh.

Labyrint světa

Poutník (autor) si jde prohlédnout svět, aby si zvolil vhodné zaměstnání. Na cestě městem (světem) jej doprovází Vězevď Všudybud (zosobněná lidská zvědavost), který mu radí, aby byl spokojen se vším, co spatří. Nemá nic kritizovat, neboť jen tak se uchrání nepříjemností. Ke Všudybudovi se připojí druhý průvodce, Mámení (alegorie zvyku přijímat bez uvažování cizí názory). Nasazuje poutníkovi růžové brýle mámení, které zkresluje pohled na svět. Poutník se však nenechá zmást a upravuje si je tak, aby mu nepřekážely ve správném pozorování. Město, do něhož vstupují, je skutečným bludištěm. Hemží se lidmi, každý spěchá za svým zaměstnáním, ale ukazuje se, že téměř každý z nich je jen podvod a klam. Lidé na sobě mají masky, vyměňují si je, dělají spoustu zbytečných věcí. Ovládá je touha po snadném zisku, společenském postavení a bezstarostném životě. V zoufalství nad ubohým stavem společnosti chce poutník prchnout ze světa, na výzvu boží se uzavírá v ráji svého srdce

- **KŠAFT UMÍRAJÍCÍ MATKY, JEDNOTY BRATRSKÉ** (1650) – přestože psal Komenský po odchodu z vlasti především latinštiny, je tento spisek napsaný česky. Alegorickou formou závěti se autor snažil posílit ostatní příslušníky Jednoty bratrské, která je odsouzena k zániku. Vyjádřil přesvědčení, že Jednota bratrská splnila svou historickou úlohu a že její odkaz je dědictvím pro celý národ

F. Kožík: Světlo v temnotách

Po celý život jsem byl mužem touhy, přiznával Jan Amos. Upadl jsem sám do mnoha labyrintů. Celý můj život, vzpomínal, byl putováním a neměl jsem vlasti... nikdy a nikde jsem neměl stálého pobytu. Co zbývá po tolika labyrintech na sklonku života? Posledním zaměstnáním mého života bude, abych se naučil odumřít tomuto životu, budoucímu se pak naroditi, znělo jeho odhodlání.

Prozódie je nauka o rytmu – zabývá se rytmickou a metrickou výstavbou veršů (studuje verše z hlediska zvukové stránky hlásek, jejich délky a přízvuku).

J. A. Komenský: Labyrint světa a ráj srdce

Poutník domů trefil

To když já mluviti přestanu, všecken se ještě hrůzou třesa, uslyším za sebou temný hlas řkoucí: „Navrať se.“ I přizdvihnu hlavy a hledím, kdo to volá, a kam se vrátiti velí: ale nevidím nic, ani vůdce svého Vězevďa. Nebo i ten mne již byl opustil.

Vtom, aj, znovu hlas zavzní: „Navrať se.“ Já nevěda, kam se navrátiti, ani kudy z té mráčky vyjíti, truchliti začnu; a aj, hlas pořetí volá: „Navrať se, odkuds vyšel, do domu srdce svého, a zavři po sobě dvěře.“

Světovou proslulost Komenskému zajistily především spisy pedagogické.

- **INFORMATORIUM ŠKOLY MATEŘSKÉ** (asi 1630) – dílo určené matkám a chůvám. Jako jeden z prvních pedagogů v něm Komenský upozornil na význam výchovy v době předškolní a zdůraznil důležitost estetické výchovy (zejména hudební a slovesné) již v tomto útlém věku
- **BRÁNA JAZYKŮ OTEVŘENÁ** (1631; *Janua linguarum reserata*) – jazyková učebnice, ve které Komenský překonal vžitou metodu bezmyšlenkovitého memorování celých vět v latinském jazyce a nahradil ji názorným výkladem významu jednotlivých pojmů a vět, aby žák postupně porozuměl nejprve základnímu, jednoduchému a potom složitějšímu. Byla to první kniha Komenského, která měla velký ohlas a brzy následovala její nová vydání i překlady
- **ŠKOLA HROU** (1654; *Schola ludus*) – soubor osmi latinských divadelních her, které měly prohloubit praktické řečové znalosti žactva
- **VELKÁ DIDAKTIKA** (1657; *Didactica magna*) byla přeložena do všech evropských jazyků; největší předností tohoto díla je pochopení sociálních předpokladů výchovy. Komenský je přesvědčen, že každý člověk může být výchovou a vzděláním přiveden tak daleko, aby mohl žít důstojným životem. Škola se má proto stát dílnou lidskosti

Komenský se pokoušel učinit z pedagogiky vědní obor a hledal zákony vychovatelské činnosti. Vzdělávací proces rozdělil do čtyř stupňů po šesti letech na „školu mateřskou“ (v rodině), „školu obecnou“ – povinnou školní docházku do 12 let, na „školu střední“ – latinskou, která by měla být v každém městě, a „školu vysokou“ – univerzitu.

Komenský se snažil odstranit ze škol mechanické slovní vědomosti bez znalosti věci a jejich podstaty, proto razil zásadu, že žák se má naučit pojmem z věci vnímatelných smysly. Učení musí být názorné a má se při něm užívat příkladů. Vyučování má být snadné, zajímavé a musí sledovat výchovný cíl. Vedle učení je také třeba vychovávat a probouzet cit i vůli. Vyučování má postupovat od známého k neznámému a od jednoduchého ke složitějšímu. Vyučování musí být veřejné, přístupné všem dětem a mládeži bez rozdílu původu a pohlaví. Vzdělání se má dostat každému zdarma. Velký důraz kladl také na výcvik tělesných schopností a řemeslných dovedností.

- **ORBIS PICTUS** (1658; *Svět v obrazech*) – čtyřjazyčná učebnice s názornými ilustracemi se stala vzorem výuky cizích jazyků. Byla původně učebnicí latiny, ale později se stala vzorem pro učebnice cizích jazyků vůbec

Vedle spisů pedagogických se pokoušel Komenský shrnout veškeré vědění v jednotnou soustavu. Spisy směřující k tomuto cíli označujeme jako díla pansofická (vševědná). Tyto práce souvisejí s jeho úsilím o dorozumění mezi národy a o věčný mír.

- **VŠEOBECNÁ PORADA O NÁPRAVĚ VĚCÍ LIDSKÝCH** – encyklopedie, která je vyvrcholením pansofických snah Komenského

Resumé
První dělení literatury na větve domácí a exulantskou
Domácí literatura: B. Balbín (*Obrana jazyka slovanského, zvláště českého*) • T. Pešina z Čechorodu (*Předchůdce Moravopisu*) • J. F. Beckovský (*Poselkyně starých příběhů českých*) • V. J. Rosa (*Čechorečnost*) • B. Bridel (*Co Bůh? Člověk?*) • F. Kadlinský (*Zdoroslaviček v kratochvilném hájičku postavený*) • A. Michna z Otradovic (*Loutna česká, Česká mariánská muzika, radostná i žalostná, Svatoroční muzika*)
Pololidová tvorba (kramářské písně, písmácké paměti, interludia) a tvorba lidová (ústní lidová slovesnost – pohádky, pověsti, písně, proroctví, lidové drama)
Exulantská literatura: P. Stránský ze Zap (*O státi českém*) • P. Skála ze Zhoře (*Historie církevní*) • J. Třanovský (*Cithara sanctorum*) • J. A. Komenský (*Velká didaktika, Brána jazyků otevřená, Škola hrou, Informatorium školy mateřské, Orbis pictus, Labyrint světa a ráj srdce, Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské*)

Doporučená četba
Bohuslav Balbín: *Obrana jazyka slovanského, zvláště českého*
Jan Amos Komenský: *Labyrint světa a ráj srdce, Orbis pictus, Velká didaktika*
Miloš Václav Kratochvíl: *Život Jana Amose*
Alois Jirásek: *Psohlavci, Skály, Skaláci, Temno*
František Kožík: *Světlo v temnotách (Bolestný a hrdinský život Jana Amose Komenského)*
Miroslav Hanuš: *Osud národa, Poutník v Amsterodamu*
Zdeněk Kalista: *České baroko (antologie barokních textů)*

J. A. Komenský: Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské
Na tebe, národe český a moravský, vlasti milá, zapomenouti také nemohu při svém již dokonalém s tebou se loučení, nýbrž k tobě nejpředněji se obracejíc, tebe pokladů svých, kteréž mi byl svěřil Pán, nápadníkem a dědicem nejpřednějším činím. (...) Věřim i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchů našich na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český!

J. A. Komenský: Velká didaktika

Kapitola IX

*Že do škol všecká mládež obrácena býti má:
Školy pak mají býti nejen pro všecku, urozenou i neurozenou, bohatou i chudou, obojího pohlaví mládež. A to proto, že: Všechněch lidí, co se jich na světě zrodí, jeden a týž jest cíl, lidmi býti, to jest tvorem rozumným, pánem tvorů... Všechněm tedy v umění, mravích... cvičení potřebí...*

Orbis pictus